

3. Кравчук А. Перикл и Аспазия: Ист.-худож. хроника / Перевод с польск. А. В. Болдова; послесловия Т. В. Благоватской. – М.: Наука, 1991.
4. Виппер Р. Ю. Лекции по истории Греции. Очерки истории Римской империи (начало). Избранное сочинения в II томах. Том I. – Ростов Н/Д: издательство "Феликс", 1995.
5. Родс П. Дж. Афинская демократия. – Перм, 1998.
6. Дейвис Н. Європа: Історія / Пер. з англ. П. Тарашук, О. Коваленко. – К.: Основи, 2000.

Лілія Химич
наук. керівник – асист. І.О. Федорів

ЕТАПИ ПОЛІТИЧНОГО ОБ'ЄДНАННЯ РОСІЇ

Наприкінці XIII – на початку XVI ст. більш, ніж двостолітня героїчна боротьба російського народу за державну єдність та національну незалежність закінчилася об'єднанням російських земель навколо Москви в єдину Російську державу. Зміцнення Московської централізованої держави протягом XIII – XVI ст. було для російського народу та усієї Східної Європи актом величезної політичної ваги.

Дослідивши розвиток Росії в перші два століття після монгольського розорення, можна стверджувати, що на протязі XIV і першої половини XV ст. були створені умови для утворення єдиної держави. Боротьба за велике князювання йшла вже, як показала феодальна війна другої чверті XV ст., не між окремими князівствами, а в середині московського княжого двору. Активно підтримувала боротьбу за єдність російських земель православна церква. Процес утворення Російської держави зі столицею в Москві став незворотнім.

Однією із гіпотез щодо особливостей утворення Російської держави (кін. XIII – поч. XVI ст.), за визначенням Горського А.А., були: вигідне географічне положення, підтримка московських князів Ордою, перенесення в Москву резиденції митрополита, формування в Москві особливо сильного війська та активна колонізаційна політика московських монастирів. Платонов С.Ф. виділяє наступні причини: географічне положення, особисті здібності перших московських князів, їх політична спритність та господарність, вміння використовувати обставини. Головною умовою возвеличення Москви, на думку Соловйова С.М., є її вигідне положення, що дало політичні, торгові та церковні переваги, а на думку Туровського Р.Ф. – політика московських князів.

Визначення, дослідження та обґрунтування особливостей утворення Російської держави є метою даної роботи та однією з важливих проблем, які постають перед історичною наукою.

У сучасній історіографії процес утворення єдиної Російської держави умовно поділяється на такі етапи:

1. Кінець XIII – перша половина XIV ст.: посилення Московського князівства і початок об'єднання російських земель на чолі з Москвою.

Засновником династії московських князів був молодший син Олександра Невського – Данило Олександрович (1276-1303 рр.). За нього швидко росте територія Московського князівства. В 1301 р. в його склад увійшла відвойована у рязанського князя Коломна. В 1302 р. за заповітом його володіння перейшли до Москви. В 1303 р. із складу Смоленського князівства до Москви був приєднаний Можайськ. Таким чином, територія Московського князівства за три роки збільшилась в два рази і стала однією з найбільших в Північно-Східній Русі.

Боротьба Москви і Твері за великокняжий престол закінчується перемогою Московського князівства. Іван Данилович (1325-1340 рр.), розгромивши повстання у Твері, одержав ярлик на Велике князівство [3: 90]. Він приєднав до своїх володінь міста Углич, Галич і Білоозеро, купив ряд сіл в інших князівствах [4: 43-44]. Великий князь зумів добитися тісного союзу між великокняжою Москвою та церквою. Митрополит Петро довго і часто жив у Москві, а його прийом Феогност навіть переселився туди. Москва дуже скоро стала релігійним та ідеологічним центром російських земель.

Іван Данилович був розумним, послідовним, хоч і жорстоким у досягненні своїх цілей, політиком. За нього Москва стала найбагатшим князівством Русі. Звідси і прізвисько князя – "Калита" ("грошова сума", "гаманець").

Проаналізувавши значення правління Івана Калити для російської держави, можна відзначити, що:

- за нього посилилася роль Москви як центру об'єднання всіх російських земель;
- він добився необхідного відпочинку від ординських вторгнень, що дало можливість

- підняти економіку і зберегти сили для боротьби з монголо-татарами;
- він одержав право збирати данину з російських князівств і відвозити її в Орду;
- незастосовуючи зброї, значно розширив свої володіння (підкорив князівства: Галицьке, Углицьке, Білозерське) [3: 90-91].

На жаль, літописні звістки про Москву часів Івана Калити і його двох наступників нечисленні. Вони включені до "Іпатіївського літопису" серед інших джерел немосковського походження. Уривки цих повідомлень тут подаються за так званим "Симеонівським літописом", в якому збереглися літописні звістки першої половини XIV ст. в первісному вигляді: "Року 1326, місяця березня 30, князеві Івану Даниловичу народився син і названий був Іваном. Року 1328 сів великий князь Іван Данилович на великому княжінні всієї Русі, і була з того часу тиша велика протягом 40 літ, і перестали татари воювати руську землю і вбивати християн, ..., і була з того часу тиша велика в усій землі. Року 1333 благовірний великий князь Іван Данилович спорудив церкву кам'яну в Москві в ім'я великого архангела Михаїла... . Року 1339 князь великий Іван Данилович пішов в Орду, Того ж року і в Русь прийшов князь великий Іван, а в свою отчину, пожалуваний богом і царем. Року 1340 помер князь великий московський Іван Данилович ..." [5: 185; 188-189].

У XIV ст., в період князювання Івана Калити (1325-1341 рр.), почався ріст Московської могутності [1: 51]. Використавши ситуацію, що склалася в своїх інтересах, Московське князівство стало найсильнішим на Русі [4: 44].

2. Друга половина XIV – початок XV ст.: успішний розвиток процесу об'єднання і зародження єдиної держави.

При синах Івана Калити – Симеоні (1340-1353 рр.), який одержав прізвисько "Гордий" за своє високомірне ставлення до інших князів, та Івані Краснім (1353-1359 рр.) – в склад Московського князівства ввійшли Дмитровські, Костромські, Стародубські землі і райони Калуги.

Під час правління Дмитра Донського (1359-1389 рр.) співвідношення сил на Русі змінилося на користь Москви. Цьому процесу сприяло наступне:

- побудований всього за два роки неприступний білокамінний Кремль Москви (1364 р.) – єдина кам'яна фортеця на території північно-східної Русі;
- на р. Вожі об'єднаними російськими силами у 1378 р. розбиті монголи. З цього часу боротьба проти Орди набула характеру організованих воєнних поєдинків [3: 91].

У 1380 р. хан Мамай здійснив похід на Русь [3: 92]. Російське військо, куди ввійшли воїни із багатьох князівств, в ході кровопролитної боротьби все ж розбило військо Мамайя [5: 45]. "А погибло у нас дружини, победой от безбожного царя Мамайя, 250 тыс., а осталось только 50 тыс., а татар же побито 400 тыс. и лежали трупы мертвых на 40 верст" [5: 186].

Одержана на Куликовому полі перемога не принесла повного звільнення від гніту Золотої Орди, але все ж таки, вона мала велике значення для долі Росії:

- на Куликовому полі Золота Орда потерпіла першу велику поразку (однак Москва була знову розорена у 1382 р. Тохтамішем і змушена була платити данину);
- було зменшено розмір данини;
- в Орді було повністю визнано політичне верховенство Москви серед інших російських земель;
- розгром ординців значно послабив їх могутність;
- Куликовська битва показала міць і силу Москви як політичного та економічного центру – організатора боротьби за перемогу над золотоординським ігом та об'єднання російських земель.

Перед смертю Дмитрій Донський передав Велике князівство Володимирське своєму сину Василю (1389-1425 рр.) за заповітом, як "вотчину" московських князів, не питаючи права на ярлик в Орді. Відбулося злиття Великого князівства Володимирівського та Московського.

3. Друга чверть XV ст.: феодальна війна (1431-1453 рр.).

Процес об'єднання російських земель був призупинений жорстокою феодальною війною, яка почалася після смерті Василя I. До кінця XIV ст. у Московському князівстві утворилось декілька удільних володінь, що належали синам Дмитрія Донського. Найбільшим з них були Галицьке і Звенигородське, які одержав молодший брат Дмитрія Донського Юрій.

Після смерті великого князя, Юрій, як старший в княжому роді почав боротьбу за великокнязівський престол з племінником – Васиєм II (1425-1462 рр.). Боротьбу після смерті Юрія продовжили його сини – Василь Косий і Дмитрій Шем'яка. Якщо спочатку цю сутичку

князів можна було пояснити "старовинним правом" успадкування від брата до брата, тобто до старшого в роді, то після смерті Юрія в 1434 р. вона стала сутичкою прихильників і противників державної централізації. Московський князь виступав за політичну централізацію, Галицький князь – за самостійний розвиток [3: 93-94].

Війна тривала майже 30 років. За час її проведення стали застосовуватися масові страти [5: 46].

Боротьба йшла за всіма "правилами середньовіччя", тобто використовувалися і осліплення, і отруєння, і обмани, і змови. Двічі Юрій захопив Москву, але не зміг в ній втриматись. Найбільшого успіху противники централізації досягли за Дмитрія Шем'яки, який недовгий час був Московським великим князем.

Тільки після того, як московське боярство і церква повністю стали на бік Василя Васильовича II Темного (осліплений своїми політичними противниками, як і Василій Косий, звідси і прізвисько "Косий", "Темний"), Шем'яка втік в Новгород, де і помер.

Феодална війна закінчилася перемогою сил централізації. До кінця князювання Василя II володіння Московського князівства збільшилися в 30 разів порівняно з початком XIV ст. До складу Московського князівства ввійшли Муром (1444 р.), Нижній Новгород (1493 р.) і ряд земель на окраїнах Русі.

4. Друга половина XV – початок XVI ст.: утворення єдиної централізованої держави.

У цей період можна виділити такі основні напрямки реформ у системі державного управління, впровадженні за правління Василя II Темного:

- змінена територіально-адміністративна структура держави. Замість знищених уділів створювалися нові, але вже не на родовій (нащадки Калити), а на сімейній основі – всі вони належали дітям Василя II. Але основна територія залишалася підвладною великому князю;

- головною особливістю 50-х років XV ст. став перехід уділів до системи помість. Першочергово вони з'являються в московських землях, а в середині століття їх число збільшується за рахунок новоприєднаних земель;

- влада у помістях концентрується у руках намісників, якими, як правило, стають бояри великого князя. У міру приєднання до Москви уділів влада намісників поширюється на удільні землі (Галич, Углич, Можайськ та ін.);

- значно зросла роль боярства. Бояри очолювали Державний двір як воєнно-адміністративну корпорацію. Управління дворового апарату проходило із оточення вірного великокняжим інтересам старомосковського боярства. На дворові посади призначались, як правило, на все життя, представники одного боярського роду;

- в середині 40-х років XV ст. Державний двір поділився на Дворець, що залишився господарсько-адміністративною одиницею, яка забезпечувала потреби великого князя і його сім'ї, і Двір – воєнно-адміністративну корпорацію, що стала ядром збройних сил Московського князівства;

- до виконання державних завдань разом з боярами і дворянами стали прийматися і нащадки колись самостійних російських князів (суздальських, ростовських, ярославських та ін.), так звані служилі люди;

- певні зміни потерпіла судова система. Відбулося скорочення судових привілеїв землевласників і передачі справ про значні злочини у веденні апарату намісників;

- була проведена нова монетна реформа і відновлений випуск спільнодержавної монети на великокняжому дворі. За зразок були прийняті монети, що чеканилися в період феодалної війни галицькими князями, дещо збільшилася вага монети.

Всі ці заходи сприяли подальшому зміцненню влади князя Московського і були продовжені в період правління Івана III і Василя III [3: 94-95].

Отже, можна зробити висновки, що процес централізації Російської держави був складним і тривалим – період: від кінця XIII до початку XVI ст.

Головну роль в об'єднанні відіграла низка політичних, соціальних та економічних факторів. Адже, без них процес централізації не зміг би досягти таких великих успіхів. Але, разом з тим, сам по собі економічний, соціальний чи політичний розвиток країни в XIV-XVI ст. ще не міг би призвести до утворення централізованої держави.

Велика роль у формуванні Російської держави належить політичному (зовнішньому) фактору – необхідність протистояння Орді та Великому князівству Литовському. Внаслідок цього такі верстви населення, як феодали, міщани і селянство – були зацікавлені в централізації. Такий випереджуючий відповідно до соціально-економічного розвитку характер

процесу об'єднання обумовив особливості сформованої до кінця XV ст. держави: сильну монархічну владу, жорстоку залежність від неї панів, високий ступінь визиску незалежних виробників.

Слід відзначити, що монголо-татарські вторгнення мали значний вплив на російське суспільство – втрата величних культурних цінностей, тимчасовий занепад кам'яного будівництва, живопису, прикладного мистецтва, послаблення культурних зв'язків із Західною і Центральною Європою. Тобто найбільше постраждали соціально-економічна і політична сфери. Але попри ці негативні наслідки, Московська монархія була утворена не монголо-татарами, а навпаки, всупереч Орді і боротьбі із нею.

Література

1. Дацюк Б.Д., Кондрашев И.Ф., Кузьмин Г.В. История СССР: Учебное пособие. – М., 1960. – 958с.
2. Дебенко В. Генеза деспотизму і месіанства в Московській державі // Нова політика. – 1998. – № 6. – С. 25-27.
3. Деревянко А.П., Шабельникова Н.А. История России с древнейших времен до конца XX в.: Учебное пособие. – 2-е изд. – М.: Право и закон, 2001. – 800 с.
4. История России с древнейших времен до конца XX века: Учебное пособие для студентов вузов. – 4-е изд., стереотип. – М.: Дрофа, 2002. – 656 с.
5. Лебедев В.І., Тихомиров М.М., Сирочковський В.Є. Хрестоматія з історії СРСР. – К.: Радянська школа, 1956. – 487 с.
6. Рыбаков Б.А. История СССР с древнейших времен до конца XVIII в. – М.: Высшая школа, 1983. – 415 с.
7. Туровський Р.Ф. Проблема централизации и модели русской региональной политики в XIII – XVI вв. // Полис. – 2004. – № 1. – С. 125-139.

Андрій Цьох
наук. керівник – доц. І.М. Боровська

ІРЛАНДСЬКЕ ПИТАННЯ В ПОЛІТИЧНОМУ ЖИТТІ СУЧАСНОЇ ВЕЛИКОБРИТАНІЇ

Актуальність даної проблеми зумовлюється тим, що саме з середини XX ст. і до сьогодні відбуваються якісно нові зміни у політичних та соціально-економічних відносинах між Ірландією та Великобританією. Уже з 20-х років XX ст. Ірландія перестала бути колонією Англії.

Новітня історія Ірландії почалася після Другої світової війни, коли в 1949 р. більша частина країни була проголошена незалежною республікою, а шість північних графств (Ольстер) залишилися під владою Великобританії. З того часу національне возз'єднання країни стало одним із головних завдань всіх ірландських політичних сил, але його практичне вирішення являє собою справу досить віддаленого майбутнього. До початку 90-х років XX ст. Ірландія, населення якої складає 3,6 млн. чол. (1994), залишалась однією з найменш розвинутих країн Європи, яку в пошуках кращої долі покинули сотні тисяч ірландців, переважно осівших в США.

Важливий крок в соціально-економічному розвитку Ірландії був зроблений в 1973 р., коли країна стала повноправним членом "Спільного ринку". Ірландські фермери почали отримувати з Брюсселя значні субсидії, а високі ціни на продукцію сільського господарства дозволили розширити виробництво, закупити сучасну техніку і використовувати новітні агротехнічні способи виробництва. Значно швидше почала розвиватися і національна промисловість.

Уряд Ірландії наполегливо проводив політику "відкритих дверей" по відношенню до іноземного капіталу і всіляко підтримував приплив кваліфікованої робочої сили. Внаслідок цього країна пережила самий справжній бум промислових інвестицій, а на її території виникли сотні передових підприємств і галузей промисловості, включаючи фармацевтичну, електронну, машинобудівну, кораблебудівну і т. д. [2: 195].

Виходячи з актуальності теми, спираючись на досягнення української історіографії у дослідженні ірландсько-британських відносин, я поставив за мету: на основі комплексного й об'єктивного аналізу поглибити дослідження щодо відносин Ірландії та Великобританії в кінці XX – на початку XXI століття.

Від найдавніших часів Ірландія була заселена кельтами. Приблизно в V ст. існували дрібні племінні держави, що утворювали п'ять провінційних федеративних королівств. В Ірландії було запроваджене християнство, виникли монастирі. Ірландія стала центром високої